

O'zbek va koreys tillarida so'z yasash usuli konversiyaning o'rganilishi va ad'ektivasiya hodisasi

Jabborov Abduaziz Xasanovich

Koreya Merosi Agentligining O'zbekistondagi loyihasi koordinatori

Annotatsiya: Ushbu maqolada so'z yasash usuli konversiyaning o'rganilish tarixi so'z turkumlarining bir biriga ko'chish hodisasi tahlil qilingan. Maqolada so'z yasash usuli konversiya haqida so'z yuritilib uning o'rganilish tarixi haqida so'z boradi. Shuningdek, koreys va o'zbek tillarida boshqa so'z turkumlaridagi so'zlarning ad'ektivasiya hodisasida sifatga aylanishi o'zbek va koreys tillari misolida tahlil qilinadi. Ushbu maqola orqali o'zbek va koreys tillarida konversiv derivatlarning o'rni, ularni yasash tartibi kirib kelish omillari, konversiyadan foydalanish doirasi, konversiya orqali xosil bo'lgan so'zlarni leksik-semantik tahlili kabi asosiy masala belgilab olindi.

Kalit so'zlar: verbs of motion, cognitive analysis, lexical-semantic group, epidig-matics, cognitive map of a word, volume of a word meaning, the specific and the universal

Kirish

Ijtimoiy hodisa sifatida faoliyat ko'rsatayotgan til doimiy harakatda bo'lib, to'xtovsiz rivojlanib boradi. [Til nafaqat tafakkur mahsuli](#), ma'lum bir [fikrni ifoda etuvchi vosita](#), balki butun bir olam mazmun-mohiyatini inson ongida aks ettirishga xizmat qiladi. Jamiyatda yuz berayotgan o'zgarishlar tilda albatta o'z ifodasini topadi va tilning tarkibiy qismi hisoblangan konsept va tushunchalar kabi hodisani tilshunoslik nuqtai nazardan o'rganish [maqsadga muvofiqdir](#).

Tilshunoslikning leksikologiya, so'z yasalishi til tizimi, ochiq va dinamik jarayon bo'lganligi sababli tilning boshqa sohalariga qaraganda ko'proq o'zgarishlarga duchor bo'ladi. Bu albatta tilda lo'g'atning boyishi, boyish manbalari bilan bog'liqdir. Bunda so'z yasalishi, derivatsiyani ham o'z o'rni bor. So'z yasalishining umumiy va xususiy masalalarini o'rganish, eng avvalo, uning jarayonlari dinamikasiga chuqurroq kirib borish, ularning mantiqiy va qonuniyatini anglash uchun zarurdir.

Asosiy qism. O'zbek tilshunosligida so'z yasalishining o'rganish tarixi chuqur boshlangan XI asrda yashagan mashhur filolog-olim Mahmud Qoshg'ariy turkiy tillarda so'z yasash usullari, tilda yangi so'zlarning qanday paydo bo'lishi, unda so'z yasalishning qanday usullari bilan bog'liqligi haqida o'zining ilk fikrlarini yozgan. Muallif turkiy tillarda yangi so'zlar, asosan, so'z yasashning o'ziga xos morfologik va sintaktik usuli – qo'shilish usuli bilan hosil bo'lishini aytadi va dalil sifatida o'sha davrdagi turli turkiy qabilalarning tillaridan ko'plab misollar keltiradi.

Masalan, olim -lik qo'shimchasining uch xil asl ma'nosini bildiradi: a) egalik (somonlik er-somonli odam kabi); b) sodir etilgan ish (sariqlik - sariqlik bilan og'rigan shaxs); b) o'rin (tarig'lik er — dehqonchilik) qo'llanganligini aytadi. Umuman, o'zbek tilshunosligida so'z yasalishi muammosi, so'z yasalishining alohida soha sifatida shakllanish tarixi haqida gapirganda, bizningcha, uni ikki davrga bo'lish mumkin. Birinchi davr o'rta davrdan, ya'ni XI asrdagi buyuk filolog Mahmud Qoshg'ariy davridan boshlanib, 20-asr o'rtalarigacha bo'lgan davrni qamrab oladi. Bu davrda so'z yasalishi

muammolari asosan til grammatikasi va leksikologiyasi doirasida, shuningdek, soʻz yasash usullari nuqtai nazaridan ham koʻrib chiqildi. Tadqiqotchilar soʻz yasashini soʻz turkumlarining shakllanish usuli deb hisoblaydilar va uni grammatikaning asosiy muammolaridan biri sifatida eʼtirof etadilar. Soʻz yasash usullaridan sintetik (morfologik) va analitik (sintaktik) usullarga alohida eʼtibor berilgan. Va soʻz yasashining lingvistik tabiati, uning til hodisalari tizimidagi oʻrni, ijtimoiy ahamiyati, nazariy va amaliy jihatlariga alohida eʼtibor bermagan. Natijada nafaqat oʻzbek tilida balki, turkologiyada soʻz yasashi uzoq vaqt davomida tilning alohida tarmogʻi darajasiga chiqmay, «yopiq qozon» boʻlib qoldi.

Oʻzbek tilshunosligida tilning alohida tarmogʻi sifatida soʻz yasashining ikkinchi bosqichi 1960-1970 yillarga toʻgʻri keladi. Oʻsha davrda jahon tilshunosligida, soʻz yasashi muammolari tilning alohida tarmogʻi sifatida maqomi toʻliq eʼtirof etilgan edi. Umumiy tilshunoslikda soʻz yasashi boʻyicha chop etilgan koʻplab tadqiqot ishlari taʼsirida oʻzbek tilshunoslari ham oʻzbek tilidagi soʻz yasashi muammolarini tilshunoslikning alohida sohasi sifatida koʻrib chiqa boshladilar. Ularda soʻz yasashining tadqiqot obʼekti, narsalarning unga tegishli yoki kirmasligi, til hodisalari tizimidagi oʻrni, tilning boshqa qatlamlari bilan aloqasi, ijtimoiy maʼnosi kabi murakkab muammolarning boshlanishi ochib berildi. Shu davrdan boshlab soʻz yasashini tilning alohida, alohida tarmogʻi sifatida asoslash uchun nazariy asos yaratilgan.

Oʻzbek tilshunosligi tarixiga nazar soladigan boʻlsak, soʻz yasashi va u bilan bogʻliq boʻlgan muammolar Mahmud Koshgʻariyning «Devonu lugʻatit turk» asaridan tashqari, Alisher Navoiyning Muhokamat ul-lugʻatayn» asarida ham, Muhammad Chingiyning «Kelurnoma», Fitratning «Sarf» asari va boshqa tilshunoslikka oid asarlarda ham soʻz yasashiga oid fikrlar keltirilgan boʻlsa-da, lekin soʻz yasash hodisasi va bu sohani oʻrganuvchi tilshunoslik boʻlimi toʻgrisida biron bir maʼlumot keltirilmagan. XX asming 40-yillarida A.Gʻulomov tadqiqotlari va ilmiy izlari natijasida oʻzbek tilshunosligida “Soʻz yasashi” tilshunoslik fanining alohida boʻlimi sifatida shakllandi. Xususan olimning 1949-yilda nashr qilingan “Oʻzbek tilida soʻz yasash yoʻllari haqida” nomli maqolasida aynan soʻz yasash muommosi xususida bir qator masalalar oʻsha davrda tilshunoslik nazariyasi erishgan yutuqlar asosida ilmiy yechimini topdi[1].

Hozirgi kunda tilshunoslikda soʻz yasashi tilshunoslikning mustaqil darajasi sifatida qaraladi. Umuman olganda soʻz yasashi, derivasiya kabi tushunchalar tilshunoslikka nisbatan kech kirib kelganligi bois anchagina yosh sohadir. Sababi soʻz yasashining koʻpgina muammolari faqat XX asrning 50-yillaridan boshlab jadal oʻrganila boshlandi. Oʻsha davrdan boshlab bu sohaga asos solindi deb aytsak mubolagʻa boʻlmaydi.

Tilning lugʻat tarkibidagi soʻzlar oʻzgarmas yoki, maʼlum soʻz turkumlariga bogʻlangan va qotib qolgan emas. Tilning tarixiy taraqqiyoti jarayonida ular doimo uzluksiz harakatda boʻlib, bir soʻz turkumidan ikkinchi soʻz turkumiga oʻtib, maʼno va vazifasini oʻzgartirib turadi. Akademik V. V. Vinogradov soʻzlarning boshqa soʻz turkumlariga oʻtishi haqida shunday yozadi: “Gap boʻlaklari bir-biridan oʻtib boʻlmas boʻlaklar bilan ajratilgan deb oʻylamanglar, aksincha, jonli til voqeligida soʻzlar gapning bir boʻlagidan boshqasiga koʻchib oʻtishlari doimiy holdir. Soʻzlarning bir grammatik turkumdan ikkinchi turkumga oʻtish usullarini yoritish morfologiyaning muhim vazifasidir»[4]. “Tilning asosiy soʻz boyligi va grammatik tuzilishi oʻrtasidagi munosabat hamda ichki rivojlanish qonuniyatiga mos keladigan soʻzlarning bir turkumdan ikkinchi turkumga qisman oʻtishi, shubhasiz, nafaqat oʻtmish, balki hozirgi va oʻtgan davrning mahsuli boʻlib qolaveradi.” [4].

Umumiy tilshunoslikda soʻzlarning bir leksik-grammatik kategoriyadan ikkinchi leksik-grammatik kategoriyaga oʻtishi “konversiya” (ingliz tilidan oʻzlashtirilgan atama: konversion-aylantirish) deb ataladi va u soʻzning bir leksik-grammatik kategoriyadan ikkinchisiga oʻtish usuli (soʻz yasashi turi)

sifatida e'tirof etiladi.. "Gap bo'laklarining boshqasiga o'tish muammosi, – deydi akademik V.V.Vinogradov, tilshunoslikdagi gap bo'laklarini farqlash muammosi bilan chambarchas bog'liq. Bu so'z yasalishi bilan ham bog'liq, chunki konversiya so'z yasalish usullaridan biridir". Konversiya jarayonining so'z yasalish tizimidagi o'rni haqida taniqli turkolog A.A.Yo'ldoshev ham shunday fikr bildiradi: "Konversiyani hozirgi zamon tillarida faoliyat yurituvchi so'z yasalish usullaridan biri sifatida ko'rish kerak". . Moldova tili tadqiqotchisi N.G.Korletianuning ta'kidlashicha, konversiya usuli bo'yicha so'z yasalishi dunyoning ko'plab tillarida uchraydi, u bir guruh tillarda (masalan, ingliz, frantsuz, nemis va boshqalar) faoldir. .) va boshqalarda passiv leksemalarni yangi leksemalar bilan boyituvchi muhim omillar qatoriga kiradi.

Koreys tilshunosligida konversiya usuli bilan yangi so'z yaratish yaxshi asoslab berilgan va umume'tirof etilgan ochiq muammo edi. Koreys tilshunosligida konversion so'z yasalishi muammosi bo'yicha bir qancha qimmatli tadqiqotlar e'lon qilindi, turli fikr va qarashlar shakllandi. Ularda konversiya jarayonining tabiati, uning so'z yasalish tizimidagi o'rni va boshqa grammatik hodisalar har tomonlama ko'rib chiqiladi. Aytish mumkinki, konversiya jarayonining ayrim turlari alohida tadqiqotlarda o'zining to'g'ri yechimini topgan. Tadqiqotchilar konversiyaning asoslovchi, sifatdosh, qo'shimcha so'zlash kabi shakllariga alohida e'tibor qaratib, qimmatli mulohazalar va aniq xulosalar chiqardilar (Seok-ju Li (1992) Cheol-eui Song (1992) Jong-un Kim (1995) Heung-sik Li (1996) Ji-hyeon Lim (2012)). Biroq, olimlarning konversiya jarayoni haqidagi fikrlariga chuqurroq nazar tashlasak, ularda qandaydir izchillikni ko'rish qiyin. Ularning konversiya usuli orqali so'z yasalishini faqat bir jihatda emas, balki turli jihatlarda ko'rib chiqishlari turli to'plamlarning tug'ilishiga sabab bo'lgan.

Koreys tilshunosi Seok-ju Li fikricha, so'z yasash (konversiya)ning morfologik-sintaktik usuli morfologik va sintaktik hosilalanish natijasidir.

Cheol-eui Song (1992) Jong-un Kim kabi koreys tilshunoslari so'zlarning bir so'z turkumidan ikkinchi ma'no turkumiga o'tishini leksik birliklarning ko'p funksiyaliligi sifatida baholaydilar. Ba'zilar esa konversiya so'z yasashning maxsus usuli emas, u faqat grammatik hodisa deb ta'riflaydi. Ji-hyeon Lim tilshunos V. D. Arakin ta'riflaganidek ularni "qo'shimchalarsiz so'z yasalishi" (bezafiksálne slovoobrazovanie) deb hisoblaydi[13]. Va konversiya usulida yasalgan so'zlardagi nol affiksatsiyasini ko'radi va uni "so'z shakllanishining nol affiksatsiyasi" deb ataydi.

O'zbek tilshunosligida konversiya yondashuviga nisbatan ikkinchi nuqtai nazar shundan iboratki, u so'zlarning funksional vazifasi bilan uyg'unlashadi. Turkologlarning mutlaq ko'pchiligi uni (konversiyani) asosiy vazifasidan (vaqtinchalik qo'llanishdan) boshqa so'zlarning vazifasi deb talqin qiladi va so'z yasashga aloqasi bo'lmagan sof funksional hodisa deb hisoblaydi. Turkologiyada qo'shimchalarning "vaqtinchalik o'rnini egallashi" (qo'llanishi) A.G.G'ulomov (1955), A.N.Saduakasov (1956), T. M. Garinov (1959). Jafarov (1960), S. N. Muratov (1961), E. V. Sevortyan (1960), B. O. Oruzboeva (1964), D.N. Tumasheva (1964) t.o. asarlarida tilga olinadi. Bu nuqtai nazar tarafdorlari so'zlarning bir so'z turkumidan ikkinchi so'z turkumiga o'tishi aynan shu (vaqtinchalik qo'llanishlardan boshlab) ekanligini hisobga olmaydilar. Ma'lum bir sintaktik holatda (vaqtincha qo'llanishda) bo'lgan so'zlar vaqt o'tishi bilan sekin-asta (doimiy hodisa) bo'lib, so'z turkumlarining bir-biriga butunlay o'zgarganligini bildiradi.

Turkologiyada konversiya usuliga nisbatan shakllangan oxirgi, uchinchi nuqtai nazar tarafdorlari konversiya turkiy tillarga ham xos ekanligini e'tirof etib, turkiy tillarning grammatik tizimida so'z turkumlarining bir-biriga o'tish jarayoni davom etayotganini . uzluksiz, so'z yasalishining leksik-grammatik yo'llari orasida alohida ajralib turadigan hodisa deb tushuntiradilar. Bunday fikrlarni asosan N.K.Dmitriev, A.A.Yo'ldoshev, A.F.G'aniyev, S.G.Beglyarova, I.G.I.Iavlov va boshqalar bildirgan.

Tilshunoslik tarixida konversiya termining fanga kirib kelishida G. Suitning o'ri beqiyosdir. Bu termin aynan u tomondan taklif etilgan. U konversiya hodisasini so'z yasash usulini asosli yoki suffiksiz, so'z vazifalarini o'zgartirgan xolda so'z yasalishidir deb ta'riflagan. Konversiya hodidasida ham boshqa so'z yasash usullaridek, faqat bir ma'noli so'z yasaladi, biroq keyinchalik ularning ko'pchiligi ko'p ma'noli bo'lib ketadi. Konversiya usuli yordamida hosil bo'lgan yangi so'zlar konversiyaning ko'p marta takrorlanishiga ham bogliq. Bunda o'zak so'z qancha ma'noga ega bo'lsa, konversiya hodisasi shuncha ko'p yuzaga keladi.

Umuman olganda konversiya hodisasi, bir turkum so'zi boshqa turkum so'ziga ko'chganda bir vaqtlar bir turkumda bo'lib, til taraqqiyoti natijasida ikkinchi turkumga o'tgan so'z nazarda tutiladi. So'z turkumlari orasida ko'chish(konversiya) bo'yicha olim A.G'ulomovning tadqiqotlari e'tiborga molik. Bu boradagi oxirgi fundamental tadqiqotlardan biri J. Eltazarov tomonidan amalga oshirildi[9].

Har qanday tildagi so'z turkumlari ko'chish hollarini bevosita tahlil qilayotganda bu masalaning ikki ajralmas tomoni: o'sha so'z turkumining boshqa so'z turkumlariga ko'hishi va boshqa so'z turkumlarining mazkur so'z turkumga ko'chishini nazardan qochirmaslik kerak, chunki til birligining nutqda amal qilinishi va so'z turkumlararo aloqaning ro'yobga chiqishida ko'chishning har ikki turining qiymati tengdir .

J. Eltazarov hozirgi o'zbek tilida so'z turkumlararo ko'chish(konversiya)ning quyidagi turlari mavjud ekanligi sanab utdi: 1.Otlashish(Substantivatsiya), 2.Sifatlashish (Adyektivatsiya), 3.Sonlashish (Numerilizatsiya), 4.Olmoshlashish (Pronominalizatsiya), 5.Ravishlashish (Adverbializatsiya), 6.Fe'llashish (Verbalizatsiya), 7.Tasviriylashish (Essivatsiya) 8. Undovlashish (Interyektivatsiya), 9.Modallashish(Modalyatsiya), 10.Ko'makchilashish (Postpozitionalizatsiya), 11.Bog'lovchilansh(Konyuktionalizatsiya), 12. Yuklamalashish (Partikulyatsiya). Har qanday tildagi so'z turkumlari ko'chish hollarini bevosita tahlil qilayotganda bu masalaning ikki ajralmas tomoni: o'sha so'z turkumining boshqa so'z turkumlariga ko'chishi va boshqa so'z turkumlarining mazkur so'z turkumga ko'chishini nazardan qochirmaslik kerak, chunki til birligining nutqda amal qilinishi va so'z turkumlararo aloqaning ro'yobga chiqishida ko'chishning har ikki turining qiymati tengdir[9].

Konversiyada samarali usullardan ad'ektivatsiya hodisasidir. Ad'ektivatsiya- bu boshqa so'z turkumlarini sifatlarga aylantirishni o'z ichiga olgan lingvistik jarayon. Bu jarayon natijasida tildagi sifatlar turkumi boshqa so'z turkumlaridan ko'chib o'tgan so'zlar bilan to'ldiriladi va uning qamrovi kengayadi. Shuning uchun ham tilshunoslikda sifatdoshlarni to'plash va rivojlantirish manbalaridan biri sifatida e'tirof etilgan.

Ad'ektivatsiya haqida gap ketganda, ikki narsani ochib, ta'riflash kerak. Ulardan biri faqat tilning morfologik tuzilishida sodir bo'ladigan lingvistik hodisami yoki unda doimiy jarayonmi, degan savol tug'lsa, ikkinchisi uning sifatdoshlarning so'z yasash tizimiga munosabati haqidadir. Agar ad'ektivatsiya so'z yasash usuli bo'lsa, u sifat yasashning boshqa usullaridan nimasi bilan farq qiladi? Bizningcha, ad'ektivatsiya ham lisoniy jarayon, ham sifat so'z turkumidagi so'z yasashning unumli usullari sifatida ko'rib chiqish to'g'ri bo'lar edi. Ad'ektivatsiyaning jarayon ekanligining sababi shundaki, sifatlar tilning bir qismi kategoriyasida umumiy til tuzilishining rivojlanish xususiyatidan tashqarida turolmaydi. Til taraqqiyoti jarayonida ular tildagi boshqa leksik-grammatik kategoriyalar bilan aloqaga kirishib, goh so'z beradi, goh ulardan so'z oladi va doimo uzluksiz harakatda bo'ladi.

Ad'ektivatsiya jarayonini tan olmaslik, boshqacha aytganda, til taraqqiyotini tan olmaslik. Ikkinchidan, Ad'ektivatsiya sifat yasashning eng samarali usuli hisoblanadi. Kerak bo'lsa, sifatning alohida, alohida so'z turkumi sifatida shakllanishi bu ad'ektivatsiya bilan chambarchas bog'liq. Chunki hozirgi tilimizdagi sifatlarning o'zagi bo'lgan barcha "asosiy" yoki "ibtidoiy" sifatlar dastlab ot yoki fe'l

turkumidan ko‘chib, atributiv ma’noda o‘rnatilgani ma’lum. Masalan: ko‘k, oq, yosh, boy, boshqa, har xil, boy va hokazo. Ma’lumki, so‘zlar tanqidiy ma’noda emas, substantiv ma’noda qo‘llangan, keyin esa sifat turkumiga o‘tgan. Ko‘rinib turibdiki, qiyshaygan, jingalak, dungsalak, kabi turli nisbiy ma’noga ega bo‘lgan sifatlar bir paytlar fe‘l yasovchisi bo‘lib, keyinchalika ad’ektivatsiya bo‘lib, atributiv so‘z sifatida shakllangan.

Olimlarning izlanishlariga ko‘ra, boshqa so‘z turkumlarining sifatdoshga aylanishi tilning takomillashib, so‘zlarning qo‘llanish o‘rni aniq belgilab qo‘yilgan hozirgi davrda emas, balki so‘zlarning sifatdoshga aylana boshlagan antik davrda so‘zlarni grammatik sinflarga ajratishda boshlangan.. Darhaqiqat, tarixiy nuqtai nazardan qaraganda, tildagi barcha leksik-grammatik kategoriyalar – so‘z turkumlari bir vaqtda, bir davrda paydo bo‘lmagan. Tilda so‘z turkumlarining shakllanishi juda uzoq vaqt oldi. Tilning tarixiy taraqqiyoti jarayonida ulardan biri erta paydo bo‘lgan bo‘lsa, ikkinchisi ancha kechroq bo‘lib, "noldan" emas, balki tilda allaqachon mavjud bo‘lgan so‘z turkumlari asosida shakllangan. Bu fikrning to‘g‘riligini ad’ektivatsiyaning rivojlanish tarixi isbotlab berishi mumkin.

Umumiy tilshunoslikda va turkologiyada ot turkumidan ko‘chib o‘tgan so‘zlar asosida birinchi sifatdosh so‘zlar hosil bo‘lib, so‘ngra fe‘l asosli so‘zlar bilan to‘ldirilishi aytiladi. Bundan ko‘rishimiz mumkinki, sifatdoshlar ad’ektivatsiya (sifatlanish) jarayonidan o‘tgan ot va fe‘llar asosida mustaqil grammatik kategoriya sifatida o‘rnatiladi. Masalan, shu munosabat bilan buyuk rus olimi A.A. Potebnyaning sifatdoshlarning yasalishi haqidagi quyidagi fikrini keltirish o‘rinlidir: "...va narsa nomi bilan belgi o‘rtasidagi farqni ko‘rsatadigan (hammasini ham emas) tillar tarixida esa sifatdosh qo‘llaniladi. belgilar birikmasidan tanlab olingan, otdan mavhumroq, otdan kechroq va undan tuzilgan".

Otlarning ad’ektivatsiyalanishi, ya’ni sifatga aylanishi qadim zamonlarda sodir bo‘lgan jarayondir. Qadimda otlar grammatik guruh bo‘lib, u modda tushunchasi bilan birga tanqid va sifat ma’nosini ham jamlagan. Agar yana A.A.Potebnyaga murojaat qilsak: "Tarixiy vaqtda kuzatish uchun mavjud bo‘lgan tildagi asosiy va sifat o‘rtasidagi farq o‘tmish yo‘nalishi bo‘yicha kamayadi. Bir tomondan, atributivlik bizdan bir xil yo‘nalishda otda ortadi" [8]. Inson ongining bosqichma-bosqich o‘sishi, dunyoqarashining kengayishi, shuningdek, tilning leksik va grammatik rivojlanishi otlarning morfologik nuqtai nazardan tasniflanishiga olib keldi. Natijada insoniyat tilidagi dastlabki otlar narsa va hodisalar, sifat va belgilar nomlarini bildiruvchi so‘zlarga bo‘linib keta boshladi. Modda va sifat tushunchalarini jamlagan asl otlar atributiv qo‘llanishi orqali sifatga aylangan.

Demak, otlarning boshida atributiv qo‘llanishi tilda aniqlovchi degan sintaktik kategoriyaning shakllanishiga olib keldi. Va otlarning aniqlovchi vazifasida qo‘llanilishi, demak, aniqlovchi kategoriyaning shakllanishi bir narsani boshqa narsa bilan tanib olishga asoslanadi. Boshqacha aytganda, aniqlovchi kategoriyaning shakllanishi «narsalarni bir-biri bilan solishtirish, bir-biridan farqlanish belgilari va qiyosiy ustunlik va kamchiliklarni kuzatish orqali amalga oshiriladi» [9]. Aniqlovchi kategoriyaning shakllanishi, o‘z navbatida, sifatlarning tilning morfologik tarkibida mustaqil grammatik til sifatida o‘rnatilishiga zamin yaratadi. Shunday qilib, otlarning atributiv vazifada qo‘llanishi natijasida birinchi sifat so‘zlar paydo bo‘lgan. Bunday "birlamchi sifatlarning atributiv ma’nosi boshqa otlarga nisbatan ayniqsa aniq bo‘ladigan darajaga yetdi. Masalan, "tosh" so‘zining tanqidiy ma’nosi qattiq jismni tosh bilan qiyoslash, shuningdek, "qum" so‘zining atributiv funksiyalari yumshoq, bo‘shashgan tuproqni toshga tenglashtirish natijasida rivojlangan. Bunday aniqlovchi vazifada doimiy va uzluksiz qo‘llanish natijasida boshidagi ayrim otlar leksik va grammatik nuqtai nazardan chegaralanib, bora-bora sifatdosh ma’no beruvchi so‘zlarga aylanadi. Hozirgi o‘zbek tilidagi oq, qora, ko‘k, boy, kambag‘al, yosh, yorug‘, teng sifatlarining atributiv ma’nosi ana shu sintaktik qo‘llanish natijasi ekanligi dadir. Bular turkiy tillarda, jumladan, o‘zbek tilida ham qo‘llaniladigan so‘zlar bo‘lib, moddiy ma’no bilan bir qatorda tanqidiy ma’noda ham qo‘llaniladi. Bu so‘zlarning ham ot, ham sifat sifatida qo‘llanishini turkologiyada har kim turlicha izohlaydi. E.V. Sevortyan bularni

turkiy tillarning qadimgi davrida mavjud bo'lgan sinkretizm qoldiqlari deb hisoblasa, masalan, V.M. Jirmunskiy dastlabki otlarni otlarning grammatik tasnifining lingvistik ko'rinishi deb hisoblaydi [10]. Va F.A. G'aniyev esa bu sifatlarning yasaliş jarayonini sifatlash jarayoni natijasida ko'radi [11]. Bizningcha, bu so'zlarni qadim zamonlarda turkiy tillar tabaqalanishining aksi sifatida qarashning o'zi yetarli emas. Shuning uchun bu so'zlarni sifatdosh otlar deb e'tirof etish kerak. Va, bizningcha, ularning ot sifatida ishlatilishi substantivizatsiya jarayoni orqali sodir bo'ladi. Umuman olganda, ot va sifatlar kelib chiqishi nuqtai nazaridan ham, leksik-grammatik xususiyatlari nuqtai nazaridan ham «hali bir-biridan to'liq ajralmagan so'z turkumlariga kiradi» [9]. Buni ularning qo'llanish qulayligiga ko'ra ham sifatdosh vazifasida, ham to'ldiruvchi vazifasida qo'llanishidan ko'rish mumkin. A.A. Potebnya buni quyidagicha ta'riflaydi: "Uzoq vaqt davomida muhimlik va atributivlik birikmasi umumiy ruhiy holat bo'lishi mumkin, shuning uchun uning ostida allaqachon shakllangan sifatlar va atributivlik yana otlarga aylanadi"[9].

Koreyalik tilshunos olim Song Cheol-ui konversiya atamasini "so'z turkumlar o'rtasidagi almashinuv" deb ataydi. Uning fikricha konversiya so'z yasash tushunchasini o'z ichiga olmaydi. Nolinchi modifikatsiya (ero modification) atamasi "affiksiz hosila" degan ma'noni anglatadi. Boshqacha aytganda, affiks qo'shmasdan, yangi so'z yasaydigan hosila so'z yasaliş turini bildiruvchi atama. Koreys morfologiyasida keng tarqalgan bo'lib qo'llaniladigan "nol o'zgarishlardan kelib chiqish" atamasi, ehtimol, bu atamaning tarjimasidir. Ayni paytda, nol hosila "nol affiksi" orqali hosila degan ma'noni anglatadi. Bu yerda nol fonologik-null ma'nosini bildiradi. Shuning uchun, bu atama uchun mos tarjima "nomoddiy affiks bilan so'z yasash" bo'ladi.

Koreys tilida ad'ektivatsiya hodisasi ko'proq fel va sifatlar o'rtasida ko'proq uchraydi. Masalan mana bu gaplarda fe'lning ad'ektivatsiya hodisasinatijasida sifatga aylanganiga misollar keltirishimiz mumkin.

Masalan; 1-misolda 크다 kattarmoq, o'smoq felining 크다 katta, keng ma'nosini beruvchi sifatlashish hodisasini ko'rishimiz mumkin.

1. 아이들이 크다. Bolalar o'syapti. Bu gapda 크다 fe'li kattarmoq, o'smoq ma'nosida kelib bolalarning o'sganligi kattarganligini ifodalab kelmoqda.

마음이 크다. Ko'ngli keng. Bu gapda esa 크다 sifati katta, keng degan ma'noda kelib inson ko'nglining kengligini va kattaligini sifatlalab kelyapti.

2. 하늘이 밝아 온다. Osmon yorishyapti. Bu gapda 밝다 fe'li yorishmoq ma'nosida ifodalanib fe'l so'z turkumiga oid

방이 밝다. Xona yorug'. Bu gapda xonaning yorug' ekanligini ifodalab kelyapti.

Koreys tilida bunday misollarni ko'plab keltirish mumkin. Koreys tilida fe'lning sifatlashishi o'zbek tilidagi ba'zi bir sathlariga mos kelmasligi mumkin. Masalan tarjimada ad'ektivatsiya hodisasi orqali sifatga aylangan so'z o'zbek tilida ot-kesim bo'lib kelyapti. Buning sababi albatta koreys tilida so'z turkumlarinig tasnifi va ularning grammatik kategoriyalari bilan chambarchas bog'liqdir.

Xulosa

So'zlarning nominatsion, ya'ni funksional ko'chishi tildagi keng tarqalgan hodisa bo'lib, bunda bir so'z turkumiga mansub leksemaning boshqa so'z turkumi vazifasiga ko'chishi ko'zda tutiladi. Lekin bu jarayon shunchaki almashinish emas, balki yangi so'z yasash usullaridan biri deb qaraladi: Konversiya – biror lug'aviy asosni so'z hosil qilishning boshqa paradigmasiga o'tkazib yangi so'z yasashdir.

Sifat turkumiga xos soʻzlar boshqa turkum soʻzlari bilan muntazam qoʻllanishi natijasi oʻlaroq shu turkumga xos lingvistik xususiyatlarni ham oʻzida kasb eta borganligi, natijada boshqa turkum soʻzlari guruhidan oʻrin olganligiga guvoh boʻlamiz.

Umuman, bir turkum soʻzi boshqa turkum soʻziga koʻchganda bir vaqtlar bir turkumda boʻlib, til taraqqiyoti natijasida ikkinchi turkumga oʻtgan soʻz nazarda tutiladi.

Har qanday tildagi soʻz turkumlari koʻchish hollarini bevosita tahlil qilayotganda bu masalaning ikki ajralmas tomoni: oʻsha soʻz turkumining boshqa soʻz turkumlariga koʻchishi va boshqa soʻz turkumlarining mazkur soʻz turkumga koʻchishini [nazardan qochirmaslik kerak](#), chunki til birligining nutqda amal qilinishi va soʻz turkumlararo aloqaning roʻyobga chiqishida koʻchishning har ikki turining qiymati tengdir. Soʻzlar bir turkumdan ikkinchi turkumga oʻtganda mazkur soʻzning grammatik mohiyati, qisman maʼnosi oʻzgaradi. Otning sifatga koʻchishi ham shunday hodisadir.

Har qanday tilning rivojlanish jarayonida uning ichki imkoniyatlari asosida yangi soʻzlar yasaliib, shu til leksikasining boyishiga olib keladi. Bunday yangi soʻzlar tilda avvaldan mavjud soʻzlardan turli soʻz yasash usullari orqali yasaladi.

Hozirgi qoraqalpoq tilida sifatlar affikslar yordamida, soʻzlarning qoʻshilishi va konversiya usuli orqali yasaladi. Soʻzlarning bir soʻz turkumidan ikkinchi soʻz turkumiga oʻtish hodisasi til leksik tarkibini boyitishda muhim usullardan biri hisoblanadi va tilimiz boyligini aniqlashda katta ahamiyatga ega.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR VA MANBALAR ROʻYXATI:

1. A.Gʻulomov *Soʻz yasalishi. Oʻzbek tili grammatikasi. Itom. - T.: «Fan», 1975.*
2. Azizov O., Safojev A. *Oʻzbek va rus tillarining qiyosiy grammatikasi. T., 1986*
3. Asadov T. *Soʻz turkumlari tizimida ravish. NDA. Toshkent, 2009.*
4. В.В.Виноградов. *Словообразование в его отношении к грамматике и лексикологии. Избр. труды. М., 1975*
5. Касевич В.Б. *Семантика. Синтаксис. Морфология. –М., 1988.*
6. Кубрякова С.Е. *Деривация, транспозиция, конверсия. Вопросы языкознания. 1974. №5.*
7. Курилович Е. *Очерки по лингвистике. –М., 1962. (Kurilovich E. Essays on linguistics. –М., 1962)*
8. А. А. Потемня. *Из записок по русской грамматике. Москва, 1968.*
9. Eltazarov J. *Oʻzbek tilshunosligida soʻz turkumlarining oʻzaro aloqasi va*
10. *koʻchishi. –T., 2008.*
11. 8. М. Томанов. *Қазақ тілінің тарихи грамматикасы. Алматы, 1988.*
9. Э. В. Севортян. *«Из истории имен прилагательных в тюркских языках. «Тюркологические исследования». Москва–Ленинград*
10. В. М. Жирмунский. *Происхождение категории прилагательных в индоевропейских языках в сравнительно-грамматическое исвощение ИАН СССР, том V, вып. 3, Москва, 1946.*
11. Ф. А. Ганиев. *Конверсия в татарском языке. Казань, 1986.*
12. *국어 어문 규정집. 교육과학기술부. 대학교과서(주). Korea, 2010.*
13. *김관해. 국어 어휘론 개설. 서울, 1993.*

14. *대조언어학*. 허용/김선정. 소통.Korea,2016.
15. 박기천. *현대 중국어 문화콘텐츠 신조어 연구*. 청주대학교 대학원 중어중문학과 석사학외논문.2013.
16. 심재경. *생활속 영단어*. Korea,2005.
17. <http://stdweb2.korean.go.kr/main.jsp> Accessed 7th July 2012.
18. <http://naverdictionary.com>
19. <http://ziyonet.com>

